

Korpa Béla

A JUGOSZLÁV GAZDASÁGI RENDSZERREL KAPCSOLATOS IRÁNYELVEK ÉS DILEMMÁK

Se szeri, se száma azoknak az elképzeléseknek, amelyek a gazdasági rendszer megreformálása révén kiutat kínálnak az egyre mélyülő válságból, de amikor lefejtjük róluk a különféle sallangokat, igen gyorsan kiderül, hogy az első pillantásra összebékíthetetlennek látszó nézetkülönbségek tulajdonképpen néhány nagy dilemmára szűkíthetők. Megmutatkoztak ezek a közgazdászok 1987 decemberében megtartott szokásos opatijai tanácskozásán is, de még tisztább formában kerültek elő a Jugoszláv Képviselőházban az 1988-as évre vonatkozó gazdaságfejlesztési határozat körüli nézetegyeztetésben. Az ellentétek itt már annyira kiéleződtek, hogy az év befejezte előtt nem is sikerült elfogadni a rezolúciót, amit egyesek annak bizonyítékaként fogtak fel, hogy az általános megosztottság immár olyan fokú, hogy az érdekegyeztetést is lehetetlenné teszi.

Hol vagyunk akkor a válságból való kilábalástól, hiszen — elvben abban mindenki egyetért —, ezt csakis radikális gazdasági reformmal lehet elérni. Tegyük azért rögtön hozzá: a radikálist többféleképp értelmezik. Ami pedig a kérdés megválaszolását illeti: egyelőre még úgy látszik, hogy továbbra is meglehetősen sok mind az eszmei, mind pedig az érdekkülönbségekből táplálkozó ellentét a szükséges változásokat illetően, úgyhogy a gazdasági mechanizmust a teljes paralizálódás veszélye fenyegeti. Emiatt is égető szükség lenne megtalálni annak módját, hogyan lehet áttörni a különféle rendszerbénító blokádot, mert az idő immár nem a szövetségesünk.

Legelőbb is nézetazonosságra kellene jutni abban a kérdésben, hogy milyen módon lehetséges olyan, az eddigtől radikálisan különböző gazdasági szabályozó rendszert kialakítani, amely az egész ország területén egységesen és egyformán serkentené az életképes, rugalmas, a piaci igényekhez alkalmazkodó s a világpiacon is helytálló vállalatokat, tehát távlatot nyitni mindazok előtt, akik ebben a nehéz helyzetben képesek talpra állni. Nem is olyan egyszerű dolog ez, mint ahogy első pillantásra tűnik, hiszen éppen ezen a kérdésen oszlott meg a Jugoszláv Képviselőházban a fejtettek (Szlovénia és Horvátország) illetve a többiek véleménye a

rezolúciót illetően. A szlovénok határozottan kijelentették, hogy a rezolúció által felkínált megoldások csak ködös távlatokat sejtetnek, és az okmány ismét tele van engedményekkel a gyengébbek javára, továbbá demotiválja a jobbkat. Stanko Kučan szlovén pártelnök a Boris Kraighrdíjak átadásakor még precízebben fogalmazott:

„Gazdaságfejlesztési politikánknak végre azokra kell alapozódnia, akik gazdasági és üzleti eredményeikkel, fejlesztési irányvételükkel és képességeikkel be tudnak törni a világpiacon, lépést tudnak tartani a korszerű technológiai, szervezési és piackutatási vívmányokat alkalmazó külföldi cégekkel. Ezzel szemben a gyakorlatban még mindig görcsösen tartja magát a felfogás, amely szerint a gazdaságpolitikát irányítók, a szociális egyenlőség ideologizált és agyonpolizált formulája mögé igyekeznek rejtetni a gyengén dolgozó és alkotószegény gazdálkodó egységeket. Ezekről csak a szegénységben való egyenlőségre számíthatunk, amellyel Európa peremére szorulunk.”

A rezolúció körüli polarizálódást úgy is magyarázzák, hogy ez tulajdonképpen kétféle gazdasági logika összecsapása. Az egyik azt sugalmazza, hogy csak annyit lehet költeni, amennyit megkeresünk: szorgalmazza a gazdasági törvényszerűségek és a piaci logika érvényesítését; úgy véli, hogy a devizák elosztásánál előnyben kell részesíteni az exportőröket. A másik ezzel szemben továbbra is szeretné megtartani azt az állapotot, amely lehetővé teszi az állam emlőiből való táplálkozást, a devizák állami elosztását látja jónak, a gazdasági törvényszerűségek érvényesítését pedig csak szóbelileg támogatja. Ilyenek persze az egész ország területén fellelhetők, s ezek két kézzel kapnak a szövetségi adminisztráció javaslatai után, mert tovább élteti őket — fedezi veszteségeiket, átömleszti hozzájuk mások jövedelmét.

Nehogy azt gondoljuk azonban, hogy az alapvető nézetkülönbségek eredetét ezzel teljes egészében megfejtettük. Tudjuk, a gazdaság érdekeltviszonyai sokkal szövevényesebbek, nem szűkíthetők le csak a fejlettek és kevésbé fejlettek nézeteinek megosztottságára. A másik tábor ellenvéleménye ugyancsak érveken, s nem is akármilyeneken alapszik:

— Az igaz, hogy az árak befagyasztása és néhány alapvető áráránytalanság kiigazítása még nem jelenti a válságból való kilábalást, mert ez gyökeres gazdasági és politikai változások nélkül el sem képzelhető. De bizonyos értelemben első próbálkozás ahhoz, hogy megkezdődjön végre a hosszú távú gazdaságstabilizációs program elképzeléseinek valóra váltása. Tudjuk, a fejlett köztársaságok energia és élelem tekintetében a többiekre vannak utalva, és éppen ebben a két nagy ágazatban történt áráránykiigazítás. Az is lehetséges, hogy az ár befagyasztás jobban sújtja azokat, akik — fejlettebbek lévén — egyébként a többieknél már korábban kedvezőbb helyzetben voltak a jugoszláv piacon. Ilyen körülmények között nekik jobban is kedvezett az infláció. Érthető tehát mostani nemtetszésük — hangzik az ellentábor érvelése.

Magyarán: más az, ha a piaci mechanizmus életre keltését sürgetjük, és más, ha az árak mielőbbi felszabadítását követeljük, tekintet nélkül ar-

ra, hogy ez milyen piaci körülmények között történik. Így nyilvánvalóvá válik, hogy az állítólagos elvszerűségük valójában azt jelenti: előnyösebb piaci helyzetük révén meg akarják kaparintani a társadalmi termék aránytalanul nagyobb részét, még annak árán is, hogy az infláció üteme eközben vágta be kezd. Ugyanez vonatkozik a végterméket exportáló korábbi előnyeire is, amikor a többiek kárára maguk rendelkeztek a devizával, s most a devizatörvény újabb módosításával ezt az előnyüket szeretnék visszaszerezni.

A polarizálódás tehát egyre nagyobb, s noha alapjában véve az egész gazdaság fejlettebb és kevésbé fejlett részének érdek- és nézetkülönbségeiből ered, a „fejlett” jelző egyre inkább meghatározott társadalmi-politikai közösségekre — leginkább Szlovéniára s részben Horvátországra értendő. Mivel egyébként a gazdasági érdekek egyre élesebben teritorizálódtak, ezzel nemzeti sőt nacionalista jellegű feszültséggel is telítődtek, úgyhogy — most már hosszabb ideje — a fejlesztés, a gazdasági rendszer továbbépítése és a hosszú távú gazdaságsszilárdítási program gyakorlati érvényesítése körül folyó, késhegyre menő vita mindinkább politikai jelleget kapott, és egyre másra összekapcsolódott a politikai rendszer változtatásáról folyó úgyszintén kiéleződött „nézetegyeztetéssel”.

De maradjunk eredeti témánknál: a gazdasági rendszerépítés dilemmáinál.

Ahogy az érdekellentétek meztelen valóságukban megmutatkoztak a képviselőházi vitában, ugyanúgy hangot kaptak valamivel korábban a közzgazdászok szokásos országos tanácskozásán, amelyen, mint máskor, ezúttal is az elkövetkező évre szóló rezolúció került terítékre. A „hivatalos” álláspontot képviselve dr. Žarko Papić a Szövetségi Tervhivatal igazgatója a következőképp érzékeltette a rezolúció főbb céljait:

— A legfontosabb feladat 1988-ban az infláció leszorítása. Ennek érdekében öt fő feladatot kell elvégezni:

1. dinamikusabbá tenni az exportot, növelni a termelést, javítani a hatékonyságot és megnyitni a szerkezeti változások folyamatát;

2. erősíteni a gazdaság anyagi alapját, a felhalmozási képesség javítása által;

3. a társult munka piaci önállóságának növelése, a termelési tényezők reális értékének kialakítása;

4. a külföldi adósság konszolidálási programjának valóra váltása;

5. a belföldi adósság rendezési programjának megvalósítása.

Papić szerint az így elképzelt rezolúció jó alapul szolgálhat majd a társadalmi és gazdasági reformhoz, de addig, amíg ez működésbe nem lép, a kormány kénytelen — szemléletesen szólva — „kalitkában repülni”. A legtöbb, amit javasolhatott: a társadalmi termék 2 százalékos, az ipari termelés 2 százalékos, a mezőgazdasági termelés 4 százalékos, a termelési hatékonyság 1 százalékos, a foglalkoztatás 1 százalékos növekedése és 32 százalékos infláció az 1988-as év végére.

Doktor Davor Savin, a másik fő szónok ezzel szemben abból indult ki, hogy ez a tervelőirányzat, noha kívánatos, sajnos nem megvalósítható. A

hiperinfláció nem orvosolható olyan szubtilis módszerekkel, amelyekre az a mondás illik, hogy „A kutyaharapást szőrével”. . . Szerinte a közgazdaságtudomány nem ismeri az inflációnak áremeléssel való letörését. Ezzel a mi inflációnkkal nem lehet rövid távon, sem pedig restriktív intézkedésekkel megbirkózni. Ilyen értelemben a javasolt rezolúció nem más, mint a többi korábbi, sikertelenül végződött próbálkozás megismétlése.

E két, hozzáállásban és szempontjait tekintve diametrálisan különböző beszámoló jó lehetőséget adott az amúgy is nagyjából két táborra szakadt közgazdászszeregnek az egyik vagy a másik oldalon való felsorakozáshoz. Így is történt: egymás után jelentkeztek szólásra a piacgazdálkodás hívei, akik az áru, a munkaerő és a tőke piacának „szentháromságára” esküsznek, míg velük szemben a jelenlegi rendszer pártolói állnak, akiknek az a vesszőparipájuk, hogy „maradjon a rendszer, vesszen a nép”. Természetesen mindegyik csoporton belül sok kis alcsoport is létezik: egyesek a gyors, radikális változásokat sürgetik, mások a fokozatos, de szintén radikális változások mellett törnek pácát. Vannak olyanok is — igaz jóval kevesebben —, akik szerint a rendszer nagyjából megfelelő, csak alkalmazását kell megszigorítani és következetessé tenni.

A radikális nézeteiről ismert zágrábi professzor, doktor Marijan Korošić vitája különösen nagy vihart kavart, úgyhogy érdemes vele részletesebben foglalkozni, mivel „válságellenes” programja meglehetősen kerek egész.

Legelőbb is tüzetes elemzés alá vette a „válságévek” gazdaságpolitikáját, amely — szerinte — végig megőrizte folyamatosságát, noha időnként el-eltért az alappondolattól.

Először: az olyan gazdaságpolitika, amely jobbára adminisztratív eszközökre támaszkodik, és kevésbé veszi igénybe a közvetett ráhatás módszereit, csupán „tűzoltó” szerepet vállalhat a problémák tényleges megoldása helyett. A gazdaságpolitikának elsősorban az általános feltételek megteremtése legyen a célja, amelyek között azután az önálló termelők szabadon dönthetnének és alkothatnának. Mivel az adminisztratív intézkedésektől nem várható siker — s ez nem is következett be —, a gazdaságpolitika irányítói a termelőket vádolják, mert nem voltak szófogadóak, nem viselkedtek racionálisan, holott az igazi probléma a gazdaságpolitikában volt.

Másodszor: ha már olyan sok beavatkozás kell a gazdasági folyamatokba, akkor is szemlátomást túl sok minden hiányzott egy olyan gazdasági rendszerből, amely önmagától képes lett volna elfogadható eredményeket produkálni, függetlenül az érvényes gazdaságpolitikától. A gazdálkodás azonban szabályozókat igényel — ugyanolyan elbírálást minden jövőben bekövetkező hasonló esetben, nem pedig újabb megoldásokat minden új esetben.

Harmadszor: a gazdaságpolitika, azoknak a nehézségeknek ellenére, amelyek a kiépítetlen gazdasági rendszer miatt keletkeztek, ideiglenes, palliatív és hiányos volt. Az ideiglenessége különösen jól megmutatkozott 1983—85 között. Miután feltűnően jó eredményeket hozott a fizetési mérleg többletének megteremtésével, egyszerre felengedtük a fékeket, és

az egész gazdaság ismét válsághelyzetbe került, amely azóta is egyre tovább mélyül. Paliatívának azért nevezhető ez a gazdaságpolitika, mert nagyobb gondot visel a szociális érdekekről mint a gazdasági érdekekről. Ez a gazdaságpolitika eddig az adósokat védte, azokat tehát, akik költik a pénzt, nem pedig azokat, akik takarékoskodnak. Oltalmazta a vállalatokat a konkurenciától és a többi gazdasági kockázattól, beleértve a felszámolás veszélyét is, ahelyett, hogy a versengést és a harcot ösztönözte volna. Nem tartotta szem előtt annak szükségét sem, hogy a gazdaságnak a külvilág felé kell fordulnia és bekapcsolódnia a világpiaci versenybe. Hiányosnak pedig azért mondható, mert figyelmen kívül hagyta a gazdasági rendszerben és a gazdálkodásban keletkezett számos rendellenesség közötti összefüggéseket.

Negyedszer: külön jellemzője ennek a gazdaságpolitikának, hogy nem reagált időben az eseményekre. Ezzel aztán értelmét is veszíti, mert ha nem reagál időben, ha nem rugalmas, és nem alkalmazkodik a változásokhoz, amelyek minden oldalról, de főként a tudományos-műszaki fejlődés területéről érkeznek, akkor jobb, ha semmit sem tesz, hanem a folyamatokat átengedi az önszabályozásnak, tekintet nélkül azokra a károkra, amelyek ilyen esetben várhatók. A problémák onnan erednek, hogy a politikai csúcsvetetés nem egységes, nem kész és nem alkalmas megállapodni az ország fejlesztésének stratégiai kérdésében. Megállapodás nélkül pedig nem hozható döntés.

Ötödször: a gazdaságpolitikának bizonyos hibaszázalékkal eleve számolnia kell, még akkor is, ha megszüntetnénk az előtte tornyosuló akadályokat. De a kormány számára az a legnagyobb veszély, ha a részleges célokat előnyben részesíti az általános célokkal szemben. Mert ha az egész ország területén stabilizálódnának az árak, csökkenne az ország külföldi adóssága, növekedne az általános jólét, és csökkenne a munkanélküliség, akkor a kormány még a bírálatok ellenére sem kerülhetne tarthatatlan helyzetbe.

Milyenek a további kilátások? Ha politikailag reálisan nézzük a dolgokat, akkor arra számíthatunk, hogy a gazdaságpolitika továbbra is sorozatban gyártja majd az adminisztratív intézkedéseket, meg-meginog a reális gazdasági tényezők bevezetésénél, sőt hozzájárul a veszteségek elrejtéséhez, ellentmondásos helyzeteket teremt olyan kulcsfontosságú területeken, mint a dinár és a deviza előteremtése, s csak olyan mértékben lesz hajlandó változtatni a gazdasági rendszeren, hogy az a legkevésbé alkalmasoknak is megfeleljen. A jugoszláv gazdaság már 7 éve válságban van, s feltehetőleg még jó néhány évnek kell elmúlnia ahhoz, hogy kilábaljon belőle azzal a feltétellel, ha a gazdasági rendszert haladéktalanul megváltoztatjuk.

Doktor Korošić helyzetértékelése, úgy tűnik, kíméletlen szókimondásával eléggé lényegre tapintó. Már emiatt is érdemes néhány szóban foglalkozni azzal a tíz pontos javaslatával is, amely — szerinte — a radikális változások szükséges útját jelezné. Megjegyzendő, hogy ez a tíz pont csak a gazdasági rendszerre vonatkozik:

1. a politikai, gazdasági és pénzügyi szubjektumok teljes önállósága,
2. a piaci megoldások teljes rendszere,
3. munka szerinti elosztás,
4. megszüntetni minden korlátot a politikai és gazdasági konkurencia előtt,
5. kiszélesíteni a felhalmozás körforgási területét
6. minden lehetőséget megnyitni a munkábaállítás előtt, kezdve az önfoglalkoztatástól a munkahelyek bármiféle módon történő megnyitásáig,
7. a szociális politikának szűkítenie kell a szolidaritás mezejét,
8. a pénzügyi fegyelmet a végsőkig ki kell élezeni,
9. az új vállalatok megalakítását nem szabad alárendelni az alapítónak, (jelen esetben ez legtöbbször a község),
10. meg kell szüntetni a konszenzussal történő, rendkívül komplikált döntéshozatalt szövetségi szinten, amely a köztársaságok és tartományok külön érdekeinek védelmére szolgál, s helyette be kell vezetni az érdekek integrációját.

A Korošić-féle válságforgatókönyvből első pillantásra is kiviláglik, hogy a piacot, és csakis a piacot szorgalmazza, benne látja a lehetséges kitutat a hiperinflációtól terhes gazdasági válságból. S noha úgy tűnik, a piacgazdálkodás jövőbeni szerepét illetően általánossá vált a nézetazonosság: ha egy lépéssel tovább megyünk, máris olyan különbségekre bukkanunk, amelyek arra utalnak, hogy az egy helyben való topogás, amely a hosszú távú stabilizációs program meghozatala (1983) óta tart, lényegében a piaccal kapcsolatos mély eszmei különbségekkel magyarázható. Más szóval, még a közgazdászok egymás között is késhegyre menően vitáznak arról, hogyan is értendő a piacgazdálkodás és az árutermelés a szocializmusban, nem beszélve a pártideológusokról és kiemelkedő politikai személyiségekről, akik között ugyancsak lényeges különbségek tapasztalhatók e kategóriák megítélésében.

A Korošić—Goldstein-féle magyarázat szerint (Danas, 1987. dec. 29.) a piac döntő tényezője és megkerülhetetlen tartozéka annak az öngazdálkodási modellnek, amelyet ugyan még nem valósítottunk meg, de amely felé vettük az irányt. Mi több, az öngazdálkodás számára a piac, mint a koordinálás és a gazdasági érvényesülés mechanizmusa, fontosabb, mint bármely más rendszer számára. Az öngazdálkodás modellje a piac nélkül élettelen, mert ennek autonóm erői nem elegendőek a társadalmi tulajdonban lévő eszközök megújításához. Mivel a gazdasági rendszer kiépítése során erről nem viseltek gondot, mert a piacot elvetették, mint „kapitalista csökevényt”, az állami szervek kénytelenek állandóan meghatározni: mennyit és hol kell beruházni. Ha ehhez az adókból nem jön össze elég pénz, akkor a hatalmi erők inflatorikus finanszírozáshoz folyamodnak. Ez történik nálunk, és ezért is szükségszerű az infláció... Elméletileg és gyakorlatilag is tarthatatlan az az állítás, miszerint a komplett piaci megoldások bevezetése a szocializmus „rekapitalizálását” jelenti, ahogy azt Stipe Šušvar és Dragutin Košovac állítják, hangot adva ennek az egyébként széles körben elterjedt véleménynek. Ez ugyanis kifejezett példája annak, mi-

lyen ha „tipikusan közgazdasági problémát ideológiailag értékelnek, s olyan módszer, amely óhatatlanul melléfogásokat szül”.

Stipe Šušteršič a titogradai Pobeda című lapnak adott újévi interjújában ugyancsak ezt a témát fejtegeti, rámutatva a szocializmus és az árutertermelés közötti viszony meg nem értésére. Szerinte ennek az a következménye, hogy a piacot kiáltják ki egyedüli menstvárnak. Véleménye szerint a piac fogalmával legjobban a nemzeti gazdaságok állammá változtatásának ideológusai manipulálnak, akik a piacon csupán a köztársaságok közötti jövedelem-átömlesztés módszerét látják, s azt kívánják, hogy a piac csak azokon a területeken működjön, ahol ők erős tőkével rendelkeznek, s amit így fiasztathatnak. A piacnak azonban csak egységes jugoszláv piacként van értelme, az egységes jugoszláv adó- és jogrendszeren belül.

Rendkívül alapos, érvekkel bőségesen alátámasztott értékelést készített a piac szerepéről dr. Dragomir Vojnić, az opatijai közgazdász tanácskozás úgynevezett Vörös könyvének egyik elemzésében:

„A történelmi tapasztalat, ennek tudományos értékelése és saját fejlődésünk gyakorlata számtalan érveléssel támasztotta alá, hogy az árutertermelés és a piac tulajdonképpen civilizációs kérdés, és csak ebben az értelemben lehet vele foglalkozni, vitatni vagy elvitatni, tagadni vagy favorizálni. Márpedig a történelmi tapasztalat egyértelműen bebizonyította, hogy a piac, az árutertermelés és az értéktörvény megfelelő szerepe nélkül nem lehet sem hatékony gazdasági rendszert, sem hatékony, tehát demokratikus politikai rendszert elképzelni. Ugyancsak megtanított bennünket arra, hogy a piac és az árutertermelés a priori se nem tőkés, se nem szocialista jellegű. viszont döntő feltétele az egyik és a másik társadalmi-gazdasági rendszer hatékony működésének is. Ilyen értelemben — a piac domináns szerepe és gazdasági kényszer nélkül — elméletileg sem lehetett volna kialakítani az öngazgatású szocializmus hatékony modelljét. Ehhez különösen fontos a pénzpiac és a társadalmi tőke piaca, mert nélkülük a termelési tényezők reális értékét sem lehet megfelelően megállapítani. Ha pedig ez nem létezik, akkor a gazdálkodás öngazgatási szubjektumai sem tudnak önálló üzleti és fejlesztési döntéseket hozni. Mivel az árutertermelés és a piac törvényszerűségei nem tűrik meg a bürokrácia domináns hatalmát, ezért az áru, a munka és a társadalmi tőke piaci értékelése óriási erővel zúzza szét a bürokrácia hatalmát, és teret nyit az önálló döntéshozatal előtt.”

Ennek az okfejtésnek hallatán egyre világosabbá válik, honnan ered a legnagyobb ellenállás a piacgazdálkodással szemben. Magyarazatot nyer az is, hogy hosszú éveken át — az eltökélt és határozott álláspontok ellenére — sehogyan sem tudtunk megoldást találni a bővített újratermelés finanszírozására, és miért nem voltak képesek a munkások hatalmuk alá vonni az egész jövedelmet és felhalmozást. Ahogy ugyanis nincs piac és nincs piaci értékmérés, nincs gazdasági kényszer és logika, ott ezt az űrt a bürokrácia tölti ki, ezzel igazolva a történelem előtt önmagát, de társadalmi-gazdasági hatalmát is. Régi igazság, hogy aki a bővített újratermeléssel rendelkezik, az hatalmában tartja az egész társadalmat.

Erre a kissé hosszabbra nyúlt eszmefuttatásra több okból is szükség

volt: főképp azért, hogy kitapinthatóbbá váljék a stabilizációs programmal szembeni ellenállás tényleges forrása, részint pedig azért, hogy megalapozottabban szólhassunk arról, miféle makroökonómiai környezetváltás szükséges ahhoz, hogy a stabilizációs program elvei alapján idővel működésbe léphessen ez, a most gúzsba kötött és megbénított gazdasági mechanizmus. Szorítkozunk ezúttal is a közgazdászok javaslataira:

— A piacgazdálkodási irányvétel, az árak liberalizálása és a reális gazdálkodási kategóriák — mint pl. az amortizáció, a kamat, a dinár árfolyama vagy a lakbér bevezetése, továbbá az export szorgalmazása megköveteli a makroökonómiai környezet megváltoztatását. Ennek ugyanis lehetővé kell tennie a gazdaságpolitika számára, hogy megfelelő irányítási mechanizmusokkal ellenőrzés alatt tartsa a társadalmi újratermelés legfontosabb viszonyait annak érdekében, hogy lehetővé váljon a gazdasági kényszer érvényesülése, dinamizálódjon a termelés és fellendüljön az export, illetve nagy általánosságban szólva: sikeres lehessen a piacorientált inflációellenes politika.

Ami a makroökonómiai környezetet illeti, itt legelőbb a pénzügyi szféra és a bankok szerepének megváltoztatására kell gondolni. A pénzügyi hatalomnak szinte az államon belüli állammá kell válnia. A bankoknak pénzügyi vállalatokká kell átalakulniuk; legyenek felruházva az összes joggal és felelősséggel, de a kockázatot és a következményeket is viselniük kell.

A másik fontos terület a fogyasztás. Ezen a területen sincs semmi új, csupán azt kell érvényesíteni, hogy a fogyasztás a rendelkezésre álló keretet ne lépje túl, vagyis az egészséges alapokon megteremtett jövedelem határozza meg a fizetőképes keresletet.

A harmadik lényeges komplexum az elosztás. Eire a területre is be kell törnie a piaci értékérés szabályainak, beleértve az áru, a munka és a társadalmi tőke piaci értékelését, ami előfeltétele annak, hogy a felhalmozás rendszere — mind kialakítását, mind pedig felhasználását illetően — a gazdasági logika törvényeinek legyen alárendelve. Így juthatunk el oda is, hogy legalább nagy vonalakban kezdjük alkalmazni a munka, a munka eredménye szerinti javadalmazást.

A negyedik fontos komplexum az adórendszer és az adópolitika. Az alapvető változásnak azt a célt kell szolgálnia, hogy az adózás ne csak a pénzbegyűjtés eszköze legyen, hanem a gazdaságpolitika aktív szabályozója is. Jobban fel kell mérni a közvetett és a közvetlen adók szerepét és sokkal inkább a vagyont illetve a polgárok jövedelmét kell megadóztatni.

A makroökonómiai környezet megváltoztatása természetesen azt is föltételezi többek között, hogy megszűnik a veszteségek „szocializálása”, a megszerzett munkahely monopóliuma, s megkezdődik a foglalkoztatottak és a munkanélküliek versengése a munkahelyekért.

Nagy vonalakban így képzelik el a „piacorientált” közgazdászok a hosszú távú stabilizációs program operacionalizálását, ami lassacskán öt éve várat magára. Persze, nem mulasztják el fölhívni a figyelmet a korlátozó tényezőkre sem, amelyek még egy ilyen, mélyrchatónak elképzelt re-

formot is próbára tesznek. Mindenekelőtt ilyen a felhalmozás, illetve ennek hiánya. Mivel ez csak két forrásból pótolható: a lakosság eszközeiből és külföldi póteszközökből, minden lehetőséget meg kell ragadni, hogy ezeket a forrásokat mielőbb aktivizáljuk.

Tekintetbe kell venni azt is, hogy a válság nemcsak gazdasági, hanem egyben társadalmi-politikai is, ezért a gazdasági rendszeren belüli változásokat össze kell hangolni a politikai rendszer változásaival. Így pl. el sem képzelhető, hogy a gazdasági rendszer hatékonyan fog működni jól szervezett, rendezett és hatékony jogrendszer nélkül. A gazdasági fegyelmet, különösen pedig a pénzügyi, a piaci és a devizagazdálkodási fegyelmet megfelelő jogrendszerrel kell biztosítani.

Mindezek után joggal vetődik fel a kérdés: vajon elindultunk-e azon az úton, amely egy ilyen, mindent átalakító, mély gazdasági reform felé vezet? A válasz helyett idézzük ismét Stanko Kučan szlovén pártelnök 1988. január eleji gazdasági helyzetértékelését:

„Az állam a gazdasággal szemben, s a föderális állam a köztársaságokkal szemben soha sem rendelkezett nagyobb hatáskörrel, mint most, ennek ellenére az eredményeink sohasem voltak rosszabbak, mint most. A felhalmozás szinte elhanyagolható szintre esett vissza, a jövedelem úgyszintén. A veszteségek abnormálisan megnöttek — még a jónak tartott vállalatokban is. A reális személyi jövedelem stagnál, a külföldi adósság törlesztése közben egyre nagyobbak a nehézségek, akadozik a termelés, újból fölmerül a „bónok” bevezetése, növekszik a szociális feszültség, éleződnek a társadalmi konfliktusok. Az állam se nem jó, se nem bölcs gazda.

Csodálkozunk, ha a közgazdászok is úgy vélik, hogy saját bürokráciánk részéről fenyegeti a legnagyobb veszély egy gazdaságilag hatékony és politikailag demokratikusabb modell kialakítását?”

Rezime

Smernice i dileme funkcionisanja jugoslovenskog privrednog sistema

Postoje mnoge i raznorazne predstave izlazka iz krize pomoću reforme privrednog sistema, međutim kada se oni podrobnije analiziraju vidi se da na izgled nepomirljivi stavovi mogu se svesti svega na nekoliko — istina velikih — dilema. To se pokazalo i na savetovanju ekonomista u Opatiji i u Skupštini Jugoslavije povodom usaglašavanja stavova u vezi Rezolucije o ekonomskoj politici zemlje za 1988. g.

Autor u studiji daje prikaz glavnih idejnih struja koje su se iskristalisale u krugovima ekonomista razlažući i konfrontirajući njihove stavove. Najviše prostora posvećuje programu dr. Marijana Korošića koji je najviše uzdrmao stručnu javnost zemlje i pošto dotični program predstavlja prilično zaokruženu celinu. Detaljno razlažući koncept tržišno-orijentisanih ekonomista autor, slično njihovom stavu smatra da najveću opasnost i prepreku za jedan ekonomski efikasniji a politički demokratičniji model predstavlja sopstvena birokratija zemlje.

Summary

The Guidelines and Dillema in the Functioning of the Yugoslav Economic System

The author recognizes numerous and different ways out the crisis with the help of the economic reform, however when all these possibilities undergo detailed analysis, it becomes evident that at first sight irreconcilable attitudes are easily reduced to a few, to tell the truth, great gillema.

This fact was proved both on the Conference of the economists in Opatija, and in the National Assembly of Yugoslavia, on the occasion of reconciliation of opinions in the matters of the Resolution about the economic policy of the country for the 1988. Further, the author gives a survey of the main ideological currents which circulate among the economists as a result of confrontation and analysis of their attitudes.

Plenty of space is dedicated to the program by dr. Marijan Korošić, which mostly shaked the expert public of the country, as the program represented a rather completed whole.

The author deals in detail with the concept of the market oriented economists, and similarly to their attitude considers the own bureaucracy of a country the greatest obstacle and danger for achieving a political more democratic and economic more efficient model of society.

S. J.